

108 Наукові записки № 40. Літературознавство

Филипович 1991 – Филипович П. Літературно-критичні статті. – К.: Дніпро, 1991. – 270 с.

Шевченкознавство 1975 – Шевченкознавство. Підсумки й проблеми. – К.: Наукова думка, 1975. – 561 с.

Шевченківський словник 1978 – Шевченківський словник: У 2 т. – К.: Наукова думка, 1978.

Якубовський 1926 – Якубовський Б. До проблеми ритму шевченкової поезії // Шевченко та його доба. Збірник другий. – К.: Книгоспілка, 1926.

Олена Бистрова, проф. (Дрогобич)

УДК 82.0 – 98

ББК 83.3 (4 УКР)

Когезія та когерентність твору Тараса Шевченка «Заворожи мені, волхве»

Статтю присвячено дослідженню твору Т. Шевченка «Заворожи мені, волхве...» в аспекті іманентного методу. Проаналізовано особливості поетики у цілісності форми та змісту.

Ключові слова: іманентний аналіз, поетика, когезія, когерентність, метафора, емотивність.

The article is devoted to the analyzing of the Taras Shevchenko's poem "Zavorozhy meni volhve ..." in terms of immanent method. There was analyzed the features of the poetics in the integrity of form and content.

Key words: immanent analysis, poetics, cohesion, coherence, metaphor, emotivity.

«Заворожи мені, волхве! / Заворожи мені, Волхве» [Костенко, 1989: 163]. Так починається одна з «шевченківських» поезій Ліни Костенко, такий цитатний заголовок, такий відвертий перегук, сердечна розмова в низці інших розмов-звертань поетки до Шевченка. Шевченко звертається до славетного актора Михайла Щепкіна (1788 – 1863), близького друга. А Ліна Костенко звертається до найдорожчої людини, очима Шевченка намагається дивитися на сучасність, на респектабельних пілігримів, що ходять по шевченківських місцях, збираючи матеріал для дисертацій. А якби їм таку долю, такий шлях? А тепер вони все знають і

промовляють своє «забрехуще слово»: «Було так, було так, було так, було так... / А може бути інакше?»

Волхв, чарівник, проповідник, пророк, судія – у цих іпостасях Ліна сприймає Шевченка, ієрархію його дум. А він, поет, сам шукає відповіді у друга сивоусого! Це поезія – сповідь із беззастережною ширістю. Тут і надія, і бажання ще жити – попри все – і творити. Творити і любити.

Поетичний текст як завершена структура є сукупністю різних категорій. І хоча це цілісність, текст можна розчленити. Цілісність, структурованість передбачає й розподіл. Це одна з важливих категорій тексту – цілісність і подільність, подільність формальна, архітектонічна і подільність змістова – композиційна.

Ми розглядаємо іманентно, автономно окремий текст, у той же час так само розглядаємо й окремий елемент цілісності [Краснова, 2001: 113 – 123].

Шевченкова сповідь другові – суцільний закодований крик душі з елементом діалогу, який передбачає й реакцію на попередній лист Щепкіна або на дружню розмову, з якої наведемо лише одну думку: «Ти вже серце запечатав» [Шевченко, 2003: 283] по формі розгорнутої метафори: припинив свою сценічну діяльність. Серце запечатав – це навіть не метафора, а скоріше, *симфора* – своєрідна форма метафори, в якій відсутня посередня ланка порівняння та вказані характерні для предмета ознаки, яка відчувається як художнє уявлення, що збігається з поняттям про предмет. Ніби знято метафоричність і постає реальний предмет, до якого і ставляться, як до реального – серце запечатають.

Текст – неоднорідний і на рівні когезії (формальна пов'язаність, зовнішня злитість – це особливо відчутно в астрофічній побудові, за якою слабо відчуються рими), і на рівні когерентності, внутрішньої злитості, інтегрованості, пов'язаності змістовної [Кухаренко, 1988; с. 73]. На цьому рівні, ніби відмежовуючись від форми, що гальмує, виразно проступає топікалізація – розвиток тем (або теми) і мотивів. А тут змістовних елементів чимало: тема пам'яті, надії на оновлення, на оживлення духу – / тією водою / Зцілющою, й живучою...» Тема творчості, яка ніби згасне, але – «Може ще раз прокинеться / Мої думи – діти... / Може, ще раз сонце правди / Хоч крізь сон побачу...»

Все це сум'яття надій, сподівань, відчаю, сумнівів вимагає негайної відповіді, хоч якоїсь... А першою рушійною силою постає в цьому пристрасному звертанні генітивна метафора, досить рідкісна у Шевченка, метафора родового відмінка: *сонце правди*. Чого більше в поезії тут – спогадів чи надій? Є і те й інше, надій більше. Сюжет листа-звертання розгортається і виявляє себе і в категорії проспекції, і в категорії ретроспекції, або катафоричній, що посувається вперед, або анафоричній, яка повертає дію назад. У минулому було все: відбиток минулого, проминутого тепер формується через надію як повернення і натхнення, і екзистенційної усталеності буття, власної тіни, без якої людині гірко жити: «Може вернеться з-за світа / В пустку зимовати, / Хоч всередині обілить / Горілюю хату, / І витопить, і нагріє, / І світло засвітить...»

Катафорична категорія переважає в текстах, саме вона формує сюжет, і тут, у Шевченка, катафоричність набирає деякої двоїстості, паралельного бігу думок: чи буде так, чи ні? Надія вступає у двобій з відчаєм: Чи молитись, чи журитись. / Чи тім'я розбити??!» Просторово-часовий континуум огортає усі три свої рівні: минуле, сучасне, майбутнє. Переважає майбутнє, попри все переважають віра і поезія. Простір як персональна категорія (на відміну від імперсонального, непідвладного людини часу) не відіграє тут суттєвої ролі, хоч і є позначка місця і міста, де створено цю поезію С. – Петербург). Але місце творення лише формально інертне. У підтексті ж місто це й нав'язало розпач, сум'яття почуттів, деяку розгубленість, а головне нагальну потребу в пораді друга, щирої людини. Позначка міста творення – не позатекстовий елемент, він висвітлює емотивний фон тексту загалом.

В емотивний (емоційний) фон твору входить й інтимізація ситуації, тепло, щирість між двома геніями і рівночасно – друзями. Увиразнює інтимізацію інверсоване звертання: «Друже сивоусий!». Виразно відчувається почуття справжньої довіри і любові до старшого товариша, перед яким можна беззастережно висповідатись і просити поради як порятунку. Друг – серце вже запечатав, відійшов від марноти марнот, молодий дописувач ще повен надій, ще боїться «серце поховати», хоч і погоріло його обійстя.

За кожним метафоризованим образом відчувається та інтуїтивно вгадується неоднозначна інформація, можна сказати – багатоканальна гетерогенна інформація, яку можна декодувати, якщо є у дослідника певні передзнання про творчі й життєві шляхи обох митців. Правда, долучення до аналізу фактів курикулум віте дещо порушує жорсткі правила іманентної методології. Тут вибачає дослідника його втручання у позатекстові фактори те, що йдеться ж про реальні особистості з відкритими культурному світові життєвими шляхами. Таке занурення у передфакти значно розширило б ретроспекцію дослідництва. Це вже залежить і від особистості й намірів дослідника, і це порушило б, на думку О.Радченка, ті концепції інтерпретації, які проголошували відмову від вивчення зв'язків літератури з зовнішньою реальністю та суто іманентний, «феноменологічний аналіз літературних творів» [Радченко, 2010: 5].

До того ж ретроспекція (занурення у минуле героїв), на відміну від проспекції, може надовго увести дію від сюжетної сучасності. Крім підтексту, існує дещо умовний термін – затекст. Між ними є суттєва різниця. Відтворюючи минуле, автор аналізу спирається на буттєву реальність, на факти, відомі широкому загалу. Затекст – вимагає інтуїтивних зусиль, декодування того, що прагматичному підходу непідвладне. Але і тут слід дотримуватися певного опертя на логіку креативності образів цього твору. Чи виникала у ліричного героя (ми часом зловживаємо, називаючи ліричного героя іменем автора, але це тому, що він максимально наближений до свого alter ego, до свого ліричного героя) думка про суїцид? Мабуть, так («чи тім'я розбити??!») Але він ще молодий (нагадуємо, що дата творення тексту входить у його інтерпретаційне поле). Є й інші варіанти вибудови власного майбуття: врятування молитвою, довіритися вищій силі, а може, пожуритися й заспокоїтися. Один із цих шляхів сформульованої в кінці тексту антитетичної тріади, очевидно, і був реалізований ліричним героєм і його творцем – молитва до Бога. Таке декодування зумовлене деякими позатекстовими фактами. О.Семен Посіко (за матеріалами журналів «Місіонер») свідчить: «Біля півтори тисячі разів в його «Кобзарі» згадується про Бога і речі, пов'язані з релігією». У цьому ж дописі отця Посіко доводиться,

що Тараса Шевченка-Грушівського хрестив о. Олексій Базаринський у греко-католицькій церкві 1814 року.

Ліричний герой погодився б і на неправду (чарівник, волхв, що пророкує, має на це право): «Стань же братом, хоч одури. / Скажи, що робити: / Чи молитись, чи журитись, / Чи тім'я розбити?!» Композиція, сюжетна вибудова не завершується відкритим фіналом і ніби розпачливим вигуком героя. У екстатичному зойку страждаючої душі першою константою зазначено молитву. Тому в цілому є підстава назвати цей знаковий твір Шевченка – «Шлях до Бога». Отже цілісність структури логічно завершується світоглядним висновком.

Література:

Костенко Л. Вибране. / Ліна Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.; Краснова Л. Поетика Ліни Костенко. Посібник зі спецкурсу: українська література, теорія літератури. / Людмила Краснова. – Луцьк: Видавництво «Волинська обласна друкарня», 2001. – 190 с.; З. Кухаренко О.А. Інтерпретація тексту. / О. А. Кухаренко. – М.: Просвещение.– 1988. – 192 с.; Радченко О. Іманентна поетика Еміля Штайгера в контексті проблематики сучасного літературознавства. – АКД. / Олег Радченко. – Дрогобич. – 2010. – 20 с.; Шевченко Т. Збір. творів: У 6 т. – К., 2003. – Т. 1: Поезія 1837 – 1847. / Тарас Шевченко. – 784 с.

Рецензенти: Куца О.П., проф. (Тернопіль)

Передрій С.М., доц. (Київ)

Людмила Краснова, проф. (Дрогобич)

УДК 821.2

ББК 83.3 (4УКР)

Іманентний аналіз «N.N.». (Така, як ти, колись лілея...) Тараса Шевченка

Пропонуємо іманентні спроби аналізу та інтерпретації окремих поезій Шевченка розглядом чудової ліричної мініатюри, в якій можна зустріти все, що формує стиль митця, його авторську неповторність – текст із загадковим заголовком «N.N.».

Авторська хронотопна позначка певною мірою дає нам право злегка торкнутися біографії, лише злегка (за умовами